

Västsura

Låt oss så ta klivet ut i naturbetesmarken och eftersöka mångfald och färgprakt. Varför inte börja i det vackra och tilltalande landskapet kring Västsura. En leende natur möter här besökaren. Dungar med lövträd växlar med idylliska hagar och öppna åkermarker. Att vi befinner oss i gammal kulturbygd bekräftas av gravplatsen från järnålderstid, belägen på moränkullarna väster om gården. Intill finns den fina ekhagen som ger intrycket av att man befinner sig i "Mälarbygd". Förutom ek växer här också björk, rönn, asp, hassel och granna nyponbuskar. Bland mera rara växter i fältskiktet märks backtimjan, brudbröd och backsmörblomma.

Ekhagen och gravfältet betas av nötdjur och utgör magnifika svampmarker. För några år sedan hittades **kastanjesoppen**, *Gyroporus castaneus*, här. Den bildar mykorrhiza med ek. Andra fina fynd härifrån är **olivjordtunga**, *Microglossum olivaceum*, **scharlakansvaxing**, *Hygrocybe punicea*, **trubbfingersvamp**, *Clavulinopsis sinereoides*, och **vårröddling**, *Entoloma vernum*. Av vedsvampar som växer på ek har noterats **oxtungsvamp**, *Fistulina hepatica*, **brödmärgsticka**, *Perenniporia medullipanis*, **rutskinn**, *Xylobolus frustulatus*, **epålettsvamp**, *Panellus stypiticus*, och **labyrintgröppa**, *Phlebia rufa*.

Bovallen

En av flera fina naturbetesmarker i Lisjö. De steniga och kortbetade markerna vid Bovallen gränsar mot

lisjö/djupebovägen i söder respektive öster, i norr mot kontrasternas granplantering och mot väster sluttar marken mot Norrsjön. Den gamla lisjöbanans sträckning går genom betesmarken. En mycket vacker björkhage gränsar till våtängen vid Norrsjön.

Här finns också en dunge med asp och björk som hyser arter som **rävticka**, *Inonotus rheades*, och **aspticka**, *Phellinus tremulae*. Ett fint fynd från Bovallens gräsmarker utgör **sammetsmusseronen**, *Dermoloma cuneifolium*. **Ängsröksvamp**, *Vascellum pratense*, kan nämnas, liksom **asp-spindling**, *Cortinarius lucorum*.

Holmtorpet

En riktig "pärla" är betesmarkerna vid Holmtorpet, särskilt de som ligger norr om lisjövägen och gränsar mot Norrsjön. Vackra lövhagar med inslag av ek blandat med en större skogs-dunge ger området skiftande karaktär. Säkra backar för låsbräken! Den 13/9 1998 var jag tillsammans med Lars Bsenko och Josef Strauss till Lisjö och letade svamp i några betesmarker. I Holmtorpshagen hittade vi då 14 arter av släktet *Hygrocybe*. Dessa var **grön-gul vaxing**, *H. citrinovirens*, **sprödvaxing**, *H. ceracea*, **gulvaxing**, *H. chlorophana*, **blodvaxing**, *H. coccinea*, **toppvaxing**, *H. conica*, **musseronvaxing**, *H. fornicata*, **gråvaxing**, *H. irrigata*, **grålila vaxing**, *H. lacmus*, **lutvaxing**, *H. nitrata*, **ängsvaxing**, *H. pratensis*, **papegojvaxing**, *H. psittacina*, **luktvaxing**, *H. quieti*, **honungsvaxing**, *H. reidii*, och **vitvaxing**, *H. virginia*. Dessutom fann vi i en

fuktigare del av marken ett exemplar av **kärröksvamp**, *Lycoperdon caudatum*. Tänk att vi också fick äran att se den stolta **fjällskivlingen**!

Den 10/10 var också ett lyckat besök vid Holmtorpet. Då insamlades trubbfingersvamp, och **knubbig hårbjörktunga**, *Trichoglossum walteri*. Bland andra svampar som hittades här 1998 kan nämnas **maskfingersvamp**, *Clavaria vermicularis*, **snövit fingersvamp**, *Ramariopsis kunzei*, **blygrå äggsvamp**, *Bovista plumbea*, **rostbrun grynskevling**, *Cystoderma granulolum*, **ängsmusseron**, *Lepista lucina*, **vit kragskivling**, *Stropharia albonitens*, som växer i fuktig mark med tuvtåtel, och **grålila kragskivling**, *S. inuncta*.

Elingbo

Betesbackarna strax väster om Elingbo, på båda sidor om "lisjöbanan" är välkända ur botanisk synpunkt. Här står att finna flera arter bland de färggranna vaxingarna. Den 4/10, detta svampår 1998, var en solig och skön höstdag, en så'n där dag då

det är härligt att bara "vara" i naturen. Att t ex "dåsa" på rygg i Henningssons steniga, hästbetade backar och titta på transträcket, eller känna upptäckarglädjen över att just funnit skrubbuskvampen, *Tremellodendropsis tuberosa*, för första gången i landskapet Västmanland. Apropå denna lilla fingersvampsliknande svamp, kanske den är förbisedd, då jag fann den samma höst, två veckor senare, i en nötdjursbetad torrbacke, (med bl a kattfot), vid Rabo i Seglingsberg.

Gatstugan/Magsjömaden

Norrut från Magsjön upp mot vattenverket sträcker sig Magsjömaden, en idag välhävda strandäng. Förr slåttermad, numera betesmark. En period där emellan outnyttjad och stadd i igenväxning. Röjdes och restaurerades för ett 10-tal år sedan av länsstyrelsen. Magsjömaden utgör tillsammans med betesmarkerna upp mot Gatstugan ett mycket vackert landskap med höga naturvärden. På högsta moränhöjden växer grova tallar, ett flertal är boträd.

Kärröksvamp (tv) och skrubbuskvamp - två ängssvampar som genom vår inventering 1998 för första gången uppmärksammades i landskapet Västmanland.

Fåglar som spillkråka, skogsduva, kaja och stare häckar här. Under hökuggleinvasjonen för ca 15 år sedan häckade denna norrlandsuggla med framgång i en av dungens furor.

Men åter till svamparna. Det är främst den torra steniga och trädfria "moränåsen" som planar ut norrut från talldungen sett, som är intressantast ur svampsynpunkt. Måste nämna mängden ögontröst som blommar här under eftersommaren och hösten. Har inte sett något liknande i andra betesmarker. Färggranna vaxingar växer också här i mängd, tillsammans med andra fina ängssvampar. Finaste fyndet i denna naturbetesmark är **vridfingersvampen**, *Clavaria inequalis*, en klargul tuvad och ogrenad fingersvamp som tycks vara mycket sällsynt i landet. Även här hittades kärröksvampen 1998, liksom **lervaxskivlingen**, *Camarophyllopsis schulzeri*, och **slemjordtunga**, *Geoglossum glutinosum*. Ängsfingersvamp, *Clavulinopsis corniculata*, förekom allmänt i september 1998, tillsammans med **hagfingersvamp**, *C. helveola*, **stornopping** och **sommarmusseron**, *Melanoleuca strictipes*.

Småmyra/Norrby

Norr och nordväst om Småmyra finns en varierande betesmark där träd-dungar och torrbackar ingår. Särskilt i den norra delen finns en delvis kortbetad moränrygg som sträcker sig från vägen vid Norrby och nordväst ut, mot ruinerna efter Kutterbo. I månads-skiftet maj-juni missar jag inte dessa backar. Frågan är om vi har så mycket kattfot någon annanstans i vår kom-

mun. Gles trädvegetation förekommer med bl a ask, björk, asp, rönn och tall. Fina vaxingar med bl a scharlakansvaxing, papegojvaxing och ängsvaxing. Trubbfingersvampen noterades också i denna nötdjursbetade hage, där också **aspsopp**, *Leccinum rufum*, växer med asp och **mångkransad spindling**, *Cortinarius trumphantis*, med gammal björk.

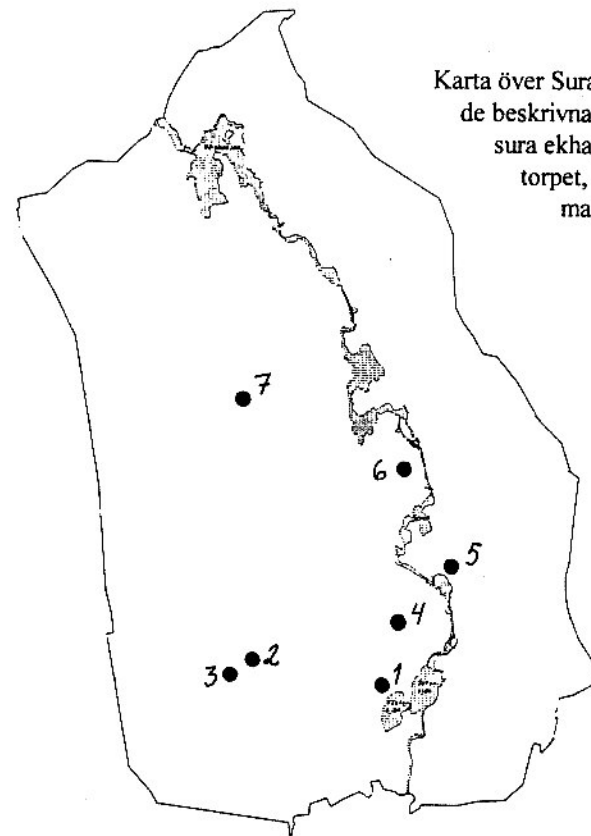
Muren

Som sig bör sparas det finaste till sist. Murens exklusivitet som svamplokal upptäcktes kanske på allvar 1989. Då gick Sveriges mykologiska förenings (SMF) årliga svampvecka av stapeln i Västmanland, med Västerås som säte. En av utflykterna förlades då till Muren. Och släpper man lös en "skock" av Sveriges skickligaste mykologer i en naturbetesmark så hittas förstås ett och annat. Själv hade jag äran att få vara med vid tillfället. Det var då som **svartnande narmusseronen**, *Porpoloma metapodium*, och violetta fingersvampen skrevs in i Murens svamplista. En lista som genom åren blivit lång och imponerande.

En som bidragit till att Murens svampmarker är tämligen väl utforskade är bl a Anders Janols från Idkerberget. Med släkt i Bergs socken, tar han då och då vägarna förbi Muren. Han har villigt ställt sitt material till vårt förfogande. Anders svarar för många av de fynd som här redovisas.

Kärlväxtfloran i Muren är väl dokumenterad med förekomst av fältgentiana, brudsporre, kattfot, läs-

Karta över Surahammars kommun med de beskrivna lokalernas läge; 1 Väst-sura ekhage, 2 Bovallen, 3 Holmtorpet, 4 Elingbo, 5 Gatstugan/magsjömaden, 6 Småmyra/Norrby, 7 Muren

bräken, blåsuga, backruta, höskallra m m. På de f d åkertegarna dominerar smörblomma, tuvtåtel och ängskavle. Här finns för övrigt stagghed, björkhagar, bryn med skogslindar och torrare moränmarker. Naturskyddsföreningens egen slåtteräng, inramad med gammaldags trägårdsgård, tillhör som bekant inslagen i Muren.

I fuktigare ängspartier har hittats **sumpåkervskivling**, *Agrocybe paludosa*, **skogsrödhätting**, *Entoloma cetratum*, och **fläckkantarell**, *Cantharellus*

umbonata. I en björkhage lyser det vissa år gult av den vanliga **kantarellen**, *C. cibarius*, - (därmed har jag avslöjat ett av mina bästa kantarellställen). I ett bryn med grova skogslindar har noterats **fagerkremla**, *Russula lepida*. På i marken begrävd lövved kan man hitta **tratticka**, *Polyporus melanopus*, och i sandig mark står **skinttickan**, *Coltricia perennis*. Tillsammans med sälj växer **säljspindlingen**, *Cortinarius saturninus*, som hittats i den nordvästra hagen.

Rödskivlingar

En hel del arter inom detta släkte växer i Muren. Det är svårbestämda arter, som i de flesta fall kräver erfarenhet och mikroskopering. Av ovanligare Entoloma-arter kan nämnas **stornopping**, *E. griseocyaneum*, **ögonnopping**, *E. cf. lividocyanulum*, och **mjölrödling**, *E. prunuloides*. **Strimnoppingen**, *E. asprellum*, kan också hittas, liksom *E. caesiocinctum*, *E. exile*, **backnopping**, *E. atrocoeruleum*, **blånopping**, *E. chalybaeum* var. *chalybaeum*, *E. formosum* och **bandad navelrödling**, *E. undatum*, plus ytterligare några arter inom denna grupp. Det finns i landet inte mindre än 138 Entoloma-arter beskrivna, så det finns en del kvar att upptäcka.

Vaxskivlingar

Inom släktet *Hygrocybe* finns de flesta vanliga arterna dokumenterade från Muren. Bland ovanligare arter märks **gulgrön vaxing**, **scharlakansvaxing**, **musseronvaxing** och **mörk blodvaxing**, *H. phaeococcinea*. Lukten är oftast en viktig karaktär vid bestämning av svamp. **Vitlöksvaxing**, *H. helobia*, och **honungsvaxing** är exempel på sådana. Färgen är likaså en viktig karaktär och vad gäller vaxingarna är det en upplevelse att studera dem i alla sina klara och skarpa färger.

Fingersvampar och jordtungor

Mycket spännande svampgrupper. De vanligaste fingersvamparna i Muren är **ängsfingersvamp**, **hagfingersvamp** och **aprikosfingersvamp**. Betydligt ovanligare är **violetta fingersvampen** och **saffransfingersvampen**, *Ramaria*

riopsis crocea. Den sistnämnda hittades 1998, växande på bar jord i enbuskhagen. Ett par andra arter som också växer i denna hage, dock i tjockt mosställe, är **anisfingersvampen**, *Ramaria gracilis*, och **snövit fingersvamp**. I barmattan under gran har hittats **granfingersvampen**, *Ramaria eumorpha*.

Redan 1993 insamlade jag kollektor av en jordtunga från Muren. Den har dock legat obestämd i mitt herbarium, fram till 1999, då jag mikroskoperade den. Överraskande visade det sig vara den **purpurbruna jordtungan**, *Geoglossum atropurpureum*. Den hittades återigen 1998. En annan art som noterades detta år var knubbig hårdjordtunga. Båda är mycket fina fynd.

Hoten mot naturbetesmarkerna och dess flora

De främsta hoten är att hävden upphör så att markerna växer igen och gräsvälten ersätts med högt gräs och sly. Även skogsplantering och användning av gödsel på mager gräsmark är ett hot. På sikt kan kvävenedfall och försurning p g a luftföroreningar vara negativa.

Åtgärder

De mest värdefulla naturbetesmarkerna i kommunen måste skyddas och hävdas på ett traditionellt sätt. Det innebär bete (helst med nötdjur) eller slåtter. Gödsling måste undvikas.

Till sist

Det finns flera värdefulla naturliga fodermarker i Surahammars kommun

än de som beskrivs i uppsatsen. De som beskrivs tillhör dock de allra värdefullaste.

Naturbetesmarkerna ska ses som ett viktigt kulturarv. Förhoppningsvis kan vi få behålla bärkraftiga jordbruk, som bygger på djurhållning, också i framtiden. Utan betesdjuren växer hagmarkerna igen, med eller utan aktiv skogsplantering.

Mycket har skrivits om Kungsörs ekhagar. Vi har inte så mycket ek, men för övrigt har vi minst lika fina, värdefulla och vackra hagar i Surahammars kommun!

1999 gjorde torkan att ängssvamparna inte förmådde bilda fruktkroppar. I SSG hoppas vi nu på ett toppenår 2000 för detta spännande svampsamhälle. Det är min övertygelse att flera nya arter på svampsidan finns kvar att upptäcka i dessa jungfruliga marker.

De personer som svarar för de fynd som presenteras i uppsatsen är; Holger Axelsson, Lars Bsenko, Anders Janols, Herbert Kaufmann och Tom Sävström.

Rödlistade arter enligt senaste rödlistan från ArtDatabanken, 2000 + ytterligare några arter presenteras och kommenteras här. (Uppgifter om datum, biotop, substrat etc finns i SSGs databas).

De nya rödlistekategorierna är:

RE	Försvunnen
CR	Akut hotad
EN	Starkt hotad
VU	Sårbar
NT	Missgynnad
DD	Kunskapsbrist

Geoglossum atropurpureum **Purpurbrun jordtunga**. Kategori NT. Hittills endast funnen i Muren, (1993 och 1998).

Microglossum olivaceum **Olivjordtunga**. Kategori NT. Endast funnen i Västsura ekhage, (1998).

Trichoglossum walteri **Knubbig hårdjordtunga**. Kategori VU. Två kända lokaler, Holmtorpet och Muren, (1998).

Agrocybe paludosa **Sumpåkersskivling**. Kategori NT. Funnen på tre lokaler i kommunen; 1995 väster St Nadden i betad strandäng, 1996 i Muren, 1999 i källkärr söder Baståsen.

Amanita battarrae **Zonkamskivling**. Bl a i slätterängen, Muren.

Camarophyllopsis schulzeri **Ljusskivig lerskivling**. Kategori NT. Hittills två fyndlokaler; Gatstugan och Muren.

Clavaria inaequalis **Vridfingersvamp**. Kategori NT. Gatstugan är hittills enda kända lokalen, (1998).

Clavaria zollengeri **Violett fingersvamp**. Kategori NT. Första fyndet i Muren 1990. Dök upp i slätterängen, Muren, 1998 och samma år i Sångkärrsbacken.

Clavicornia pyxidata **Kandelabersvamp**. Kategori NT. Kän förekomma i dungar med asp i betesmark, där den växer på murkna asplågor, t ex vid Grindstugan.

Clavulinopsis cinereoides **Trubbfingersvamp**. Kategori NT. Funnen 1998 på följande lokaler; Västsura ekhage, Holmtorpet, Norrby, Muren och slätterängen vid Lönnbromossen. Ny för landskapet Vsm.

Dermoloma queneifolium **Sammetsmusseron**. Kategori NT. Ovanlig art. Ett fynd hittills; i Bovallen. 1998. Ny för landskapet Vsm.

Fistulina hepatica **Oxtungsvamp**. Kategori NT. En eksvamp som påträffats på ytliga rötter i Västsura ekhage.

Gyroporus castaneus **Kastanjesopp**. Kategori NT. Västsura ekhage och Dalbacken är de två kända lokalerna i kommunen.

Hericium coralloides **Koraltaggsvamp**. Kategori NT. Hittades i Holmtorpsdalen nov. 1991, växande på grov murken björk.

Hygrocybe citrinovirens **Grönul vaxskivling**. Kategori VU. Två lokaler hittills kända; Holmtorpet och Muren.

Hygrocybe flavipes Lila vaxskivling. Kategori NT. Holmtorpet 1998. Ny för landskapet Vsm.

Hygrocybe fornicata Musseronvaxskivling. Två lokaler kända; Holmtorpet och Muren.

Hygrocybe lacmus Grålila vaxskivling. Kategori NT. Endast känd från Holmtorpet, (1998).

Hygrocybe phaeococcinea Mörk blodvaxskivling. Kategori NT. Första fyndet i Muren, 1998. Ny för landskapet Vsm.

Hygrocybe punicea Scharlakansvaxskivling. Kategori NT. Inte direkt ovanlig men bra indikatorart. Hittad i Holmtorpet, Hästlösa, Sångkärsbacken, Västsura ekhage, Kohagen, Norrby, Muren m fl.

Hygrocybe quieta Luktavaxskivling. Kategori NT. Holmtorpet 1998.

Lycoperdon caudatum Kärröksvamp. Kategori VU. Tre lokaler 1998, i fuktigare betesmark i Holmtorpet, Gatstugan och Muren. Ny för landskapet Vsm.

Oligoporus cerifluus Hängticka. Kategori VU. Ett överraskande fynd i betad strandskog väster St Nadden, hösten 1999, på granlåga.

Perenniporia medulla-panis Brödmärgsticka. Kategori NT. Ovanlig ticka på ek. På stubbe i Västsura ekhage 1999.

Phellinus populicola Stor aspticka. Kategori NT. Gatstugan, på solitär asp, i beteshagen.

Porpoloma metapodium Svartnande narrusseron. Kategori VU. Sällsynt art. Tre små grupper 10 och 40 meter åtskilda i Muren 1998, som tycktes vara ett bra Porpoloma-år. (Fynd i bl a stockholmstrakten och Västergötland). Enda kända lokalen i landskapet Vsm.

Ramariopsis crocea Saffransfingersvamp. Kategori VU. Hittades i Muren 1998. Ny för landskapet Vsm.

Tremellodendropsis tuberosa Skruvbusksvamp. Kategori VU. Ångssvampsåret 1998 noterad från två lokaler; Elingbo (2 fynd), och Seglingsberg (Rabo). Fynden gjorda i torra naturbetesmarker. Ny för landskapet Vsm.

Xylobolus frustulatus Rutsinn. Kategori NT. Skinnsvamp på ek. Västsura ekhage, på undersidan av grov ekgren, 1997 och 1998.

Citerad litteratur

Boertmann D; Vokshatte, (Nordeuropas svampe - bind 1), Foreningen til Svampekundskabens Fremme 1995.

Gärdenfors, U 2000. Rödlistade arter i Sverige 2000. ArtDatabanken, SLU, Uppsala.

Hallingbäck, T & Aronsson, M. 1998.

Ekologisk katalog över storsvampar och myxomyceter. ArtDatabanken, SLU, Uppsala.

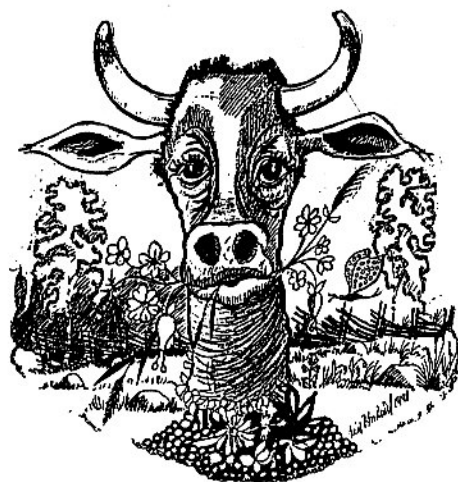
Ingelög, T. Floravård i jordbrukslandskapet, skyddsvärda växter, SLU, Uppsala, ISBN 91-971255-7-1.

Kaufmann, H, m fl, 1990: Västmanlands svampar. Västmanlands naturvetenskapliga förening, svampsektionen.

Larsson, K-H, 1997: Rödlistade svampar i Sverige. Artfakta. ArtDatabanken, SLU, Uppsala.

Nitare, J 1988: Jordtungor, en svampgrupp på tillbakagång i naturliga fodermarker. Svensk Botanisk Tidskrift 82: 341-368

Ryman, S & Holmåsén I, 1992, Svampar. En fälthandbok.

Det måste finnas kor!

Teckning Leif Blomkvist

Sett och hört i markerna

Sammanställt av Mikael Leppälampi

Text och teckningar

Sedan jag sist skrev "Sett och hört" kan nu ett nytt årtusende skrivas. Det bryr sig förstås inte fåglarna om, för naturen har ju sin gilla gång ändå. De som gått i skogarna under vintern, har säkert uppmärksammat hur tyst det varit, då våra vanliga fåglar som siskor, korsnåbbar och sidensvansar har varit borta. De två förstnämnda flyttade söderut och sidensvansen hade inga bär att äta. Även strömstararna har varit få i våra vattendrag. För pärlugglorna tog maten, (smågnagarna), slut i vinter. Beviset för det kom under våren, efter alla ugglevändor man gjorde. Det var tyst! Endast fem ropande pärlugglor har rapporterats.

Längre fram på våren bjöds det på positiva fågelhändelser. Vårfåglarna anlände rekordtidigt och de sommarfåglar som är datumflyttare, kom drygt en vecka tidigare än normalt. (Se sidan med vårfåglarnas ankomst).

Uppgifterna till summeringen har jag hämtat från Sören Larssons sammanställning "Fågellivet i Surahammars kommun". Den ges ut månadsvis till rapportörerna.

Vid Håkanstorp, Haga, fanns ett 20-tal steglitz på en träda den 20/11. Vid sju minusgrader och vinterväder stöttes en

kvadröjande morkulla ur ett dike vid Harkärret. Vid fågelbord på Blåbärsvägen, Sura, sågs 10 bergfinkar och 2 bofinkar 2/12. Knölsvan, knipa och storskrak övervintrade i Kolbäckån. En kungsfiskare fanns vid Sura bruks västra avlopp till Östersjön 14 - 28/1. Stora orrflockar har rapporterats under vintern, men på spelplatserna under våren, uppträdde inte nämnvärt flera tuppar.

Gråspett har setts på följande platser; ett par i januari vid Glåpen, 1 ex Ståltorp 15/2, samt en ropande vid Färmansbo urskog 27/2. Tre fynd av tretåig hackspett föreligger; från Långsjön 5/1, den 7/1 vid Klysen och Uvberget, samt färsk "ringningar" på gran väster om Felingen 28/4. Nötkråka har varit framme vid fågelmatning under vintern, med 3 ex vid Glåpenbadet och 1 ex vid Svensbyn. Vid Ingelstorp i Virsbo sågs 2 ex 7/1. Två bofinkar fanns vid ett fågelbord vid Storgården i Virsbo 4/1. Det har varit fler fynd av bobergfink än vanligt vid matningar den gångna vintern.

Under januari-mars har många fynd av kungsörn gjorts. Nämnvärt är 7 ex över skogarna väster om Ramnäs 6/2. Även fynd av havsörn har varit ovanligt många under jan.-april. Många